

УДК 159.923

Value guidelines in interpretation processes

Ціннісні орієнтири в інтерпретаційних процесах

Olha O. Zaretska,

Ph.D. in philology, leading researcher

Ольга Олександрівна Зарецька,

кандидат філологічних наук, провідний науковий співробітник

ORCID 0000-0002-1168-0051

olgazaretska@gmail.com

Laboratory of cognitive psychology of G.S. Kostiuk Institute of Psychology, National Academy of Educational Sciences of Ukraine

01033, 2, Pankivska str., Kyiv, Ukraine

Лабораторія когнітивної психології Інституту психології імені Г.С. Костюка Національної Академії педагогічних наук України

вул. Паньківська, 2, м. Київ, Україна, 01033

Abstract

The work is devoted to the study of the value component of interpretative processes in which a person is involved. In crisis periods, the problem of value self-determination of a person becomes relevant and requires serious scientific development. The work was performed on the basis of the methodology of the psychological-hermeneutic approach, the focus of which is the process of interpretation by a person of his experience. The value components of these processes determine the external and internal contexts of the individual's experience, and therefore the direction of the processes of his self-construction in crisis moments of life. The results of both the experimental and empirical part of the work are presented. The experiment consisted in conducting an online survey, which provided material for determining the level of formation of interpretation processes in adult respondents. Analysis of the results of recipients with a high level of development of interpretation skills showed

the presence of elements of the axiological plan in their interpretations. It is concluded that the values that a person professes form an interpretative framework when involving him in the discourse. However, the low development of interpretative competence becomes a brake for connecting this filter to understanding. The empirical part of the research consisted in finding and analyzing manifestations of value processes in modern media discourse. The components of the value potential of both an individual and society were singled out. Active reproduction in the media contributes to the consolidation of these meanings in the collective consciousness. The analysis showed that in crisis periods of life, the values of the transcendental plan begin to determine the orientations of a person's everyday life to a greater extent. All these phenomena can be considered as collective manifestations of axiogenesis of the nation.

Keywords: interpretation, personal values, axiological aspect, narrative, discourse, reinterpretation of experience, self-construction, experiment, media.

Анотація.

Робота присвячена дослідженню ціннісної складової інтепретативних процесів, у які залучено людину. В кризові періоди проблема ціннісного самовизначення людини набуває актуальності й потребує серйозної наукової розробки. Роботу виконано на базі методології психолого-герменевтичного підходу, в центрі уваги якого – процеси інтерпретації людиною свого досвіду. Ціннісні складові цих процесів визначають зовнішній і внутрішній контексти досвіду особистості, а тому і напрямок процесів її самоконструювання у кризові моменти життя. Представлено результати як експериментальної, так і емпіричної частини роботи. Експеримент полягав у проведенні онлайн-опитування, яке дало матеріал для визначення рівня сформованості інтерпретаційних процесів у дорослих респондентів. Аналіз результатів реципієнтів з високим рівнем розвиненості інтерпретаційних вмінь показав наявність елементів аксіологічного плану в їх інтерпретаціях. Зроблено висновок про те, що цінності, що їх сповідує людина, утворюють інтерпретаційну рамку при залученні її у дискурс. Проте, низька розвиненість інтерпретаційної компетентності стає гальмом для підключення цього фільтру до осмислення. Емпірична частина дослідження

полягала у пошуку й аналізі проявів ціннісних процесів у сучасному медіа дискурсі. Було виокремлено складники ціннісного потенціалу як особистості, так і соціуму. Активне тиражування у медіа сприяє закріпленню цих сенсів у колективній свідомості. Аналіз показав, що у кризові періоди життя цінності трансцендентного плану починають більшою мірою визначати орієнтири повсякденного життя людини. Всі ці явища можна розглядати як сукупні прояви аксіогенезу нації.

Ключові слова: інтерпретація, цінності особистості, аксіологічний аспект, наратив, дискурс, переосмислення досвіду, самоконструювання, експеримент, медіа.

Вступ. Кризові умови сучасного життя є чинником активізації деяких особистісних психологічних процесів, що супроводжуються руйнацією багатьох суб'єктивних обмежень продуктивного осмислення свого досвіду і самоконструювання особистості. Звертає на себе увагу ціннісний компонент цих процесів, роль якого помітно зростає у кризові моменти життя людини. Гібридна війна, постійне перебування у дискурсах, насичених дезінформуючими текстами, необхідність інтерпретувати наративи різного походження і контексти їхнього породження й оцінювати вірогідність спотворень дійсності в них примушує особистість актуалізувати для себе свій ціннісний «камертон», визначитися зі своїми ціннісними орієнтирами. Перед людиною постає проблема ціннісного самовизначення, від її вирішення залежить подальше особисте життєтворення. Саме тому ця проблема набуває *актуальності* й потребує серйозної наукової розробки.

При розгляді цієї проблеми на базі психолого-герменевтичного підходу (Чепелева, 2009; Чепелева, 2016; Чепелева, 2019), в центрі уваги якого – процеси переосмислення й інтерпретації людиною свого досвіду, стає зрозумілим, що метою аналізу має бути ціннісна складова інтерпретаційних процесів, її роль у визначенні зовнішнього і внутрішнього контексту інтерпретації, а тому і напрямку процесів самоконструювання особистості. Основний об'єкт інтерпретації, з погляду психолого-герменевтичного підходу, – це досвід

особистості у вигляді його автонаративу (Чепелева, 2009). Особистісний досвід при цьому розглядається як процес та результат інтерпретацій життєвого світу індивіда (Рудницькая, 2020). Задіяння апарату ціннісних орієнтацій особистості у цей процес і є тим об'єктом, який має бути дослідженим.

В межах постнекласичного методологічного підходу конструювання досвіду передбачає приведення соціокультурної та особистої інформації в систему, що допомагає досягнути її зміст, і розглядається як одна з передумов і (на наш погляд) запорук розвитку особистості (Чепелева, 2020). Соціокультурний світ – це світ значень, що транлюються культурою і інтерпретуються людиною в повсякденному житті. За Н.В. Чепелевою, при конструюванні особистістю досвіду відбувається перетворення особистого досвіду в особистісний – досвід, що вже «перетравлений» особою, і став її сутністю. Саме тому, розглядаючи особистісний досвід, так важливо виокремити в ньому смислові опори, якими і є цінності, що їх сповідує особа.

Мета дослідження. У науковому дискурсі міцно закріпилися і активно розробляються (передусім завдячуючи фундаментальним працям З. С. Карпенко і багатьох її послідовників) концепти «аксіопсихіка», «аксіогенез», «аксіопсихологія» тощо для означення ціннісних аспектів відповідних явищ (Карпенко, 2018). Працюючи у межах методології психолого-герменевтичного підходу і спираючись цю термінологію, мету дослідження ми вбачаємо в аналізі аксіологічних аспектів інтерпретаційних процесів, у які залучено особистість. Зокрема, йдеться і про сприйняття наративів, якими живуть у кризовий період особа і суспільство, бо саме ними визначаються зовнішній і внутрішній контексти досвіду особистості, а тому і напрямок процесів її самоконструювання у кризові моменти життя. Як зазначає З.С. Карпенко (2018), «перетин ціннісних устремлінь особистості з площиною ситуаційних, каузально-діяльнісних зумовлень визначає характерну траєкторію життєвого шляху і духовного поступу кожної людини», в результаті чого «людина справджує своє існування, реалізує замисел самої себе як унікальної духовної істоти, пізнає і здійснює своє істинне покликання». Власну особистість, як і сюжет власного життя, людина

проектує, керуючись тими смислами, які вона вкладає в цінності свого життя. Індивідуальні смисли життєвих цінностей перебувають в певній ієрархії і визначають суб'єктність і неповторну індивідуальність кожної особистості (Зазимко, 2012).

Звертаючись до проблематики цінностей, розрізняємо цінності життєвої ситуації людини (близькі до того, як людина розуміє свої базові потреби) і цінності трансцендентного плану. Наша *гіпотеза* полягає в тому, що у кризові періоди життя цінності трансцендентного плану починають більшою мірою визначати орієнтири повсякденного життя людини, ніби «проявлятися» у ситуаціях вибору.

Методи та методика дослідження. Експериментальна частина дослідження полягала в аналізі матеріалів проведеного експерименту з визначення рівня сформованості інтерпретаційних процесів у дорослих респондентів і кореляції цього чинника з різними конфігураціями розвиненості у нього провідних метакогніцій (Смульсон, 2003). Експериментальну групу складала дорослі різного віку і професій, що виявили бажання виконати завдання онлайн опитування. Принципову схему експерименту запропоновано Н. В. Чепелевою і С. Ю. Рудницькою, ґрунтовну методичну розробку багатьох складових експерименту реалізовано К. В. Гуцолом (Гуцол, 2020). Експеримент полягав у проведенні онлайн-опитування, під час якого респондент мав заповнити кілька втілених у гугл-форми опитувальників (для визначення рівня розвитку і конфігурації у нього провідних метакогніцій), а також виконати завдання з експериментальними текстами (розробка Н.В. Чепелевої, С.Ю. Рудницької, К.В. Гуцола (2021) та О.В. Зазимко (2020). Спеціально розроблені діагностичні процедури давали змогу співвіднести результати, отримані при опитуванні респондента, з визначенням його інтерпретаційного рівня на основі виконання ним текстових завдань, що й дозволило визначити інтерпретаційний «профіль» кожного учасника.

Питання у анкеті, що передувала заповненню опитувальників, самі опитувальники, питання за текстами, що їх обробляв реципієнт, було

орієнтовано на те, щоб ініціювати рефлексійні процеси у реципієнта, зокрема щодо осмислення власних цінностей. Для осмислювання респондентам було запропоновано текст за твором-притчею Х. Букая «Шукач» (Букай) – компактний, з цікавим сюжетом, багатоплановим змістом і дещо полемічний за філософською спрямованістю, з розрахунку на зацікавленість і активну позицію респондентів щодо завдань, що вони їх мали виконати після ознайомлення. Цей текст, як виявилось, дав змогу розкритися і деяким аксіологічного плану особливостям особистостей респондентів, чого не забезпечила інтерпретація двох інших текстів, використаних в експерименті, – науково-популярного і суто наукового (причини зрозумілі).

Емпірична частина дослідження полягала у пошуку й аналізі проявів ціннісних процесів або аксіологічного забарвлення у сучасному медіа дискурсі, зокрема контенті популярних широкодоступних каналів телебачення і інформаційних телеграм-каналів, а також текстах українських гуртів, що відображають «воєнну лірику».

Результати. Слідом за Н.В.Чепелевою, С.Ю. Рудницькою та К.В. Гуцолом (Чепелева, 2020; Чепелева, Рудницька, Гуцол, 2021), розрізняємо 3 рівні розвитку або сформованості інтерпретаційних процесів у людини:

- передсмысловий рівень – рівень розуміння буквального значення тексту, "значеннєвої" інтерпретації; інтерпретація на цьому рівні, як правило, не підключає апеляцію до цінностей особистості – свідомість реципієнта просто «ковзає» по змістовій поверхні тексту, не зачіпаючи глибин смислу;
- смисловий рівень – рівень смислів і змісту тексту, близький до його внутрішньої смислової структури, яку встановлено автором за допомогою попереднього смислового аналізу за методикою Н.В.Чепелевої (Чепелева, 2015) за активної участі О.В. Зазимко (Зазимко, 2020);
- метасмысловий рівень – рівень рефлексії інтенцій автора, його намірів, цілей, досвіду, індивідуального дискурсу, а також підключення респондентом свого

досвіду, робота з ним під впливом тексту, включення смислів і сенсу тексту в свій дискурс – тобто конструювання свого досвіду.

Смисловий і метасмисловий рівні сформованості інтерпретаційних процесів передбачають діалогічну взаємодію реципієнта з текстом, в результаті чого піднімаються глибинні шари смислу, синтезуються нові сенси – відбувається роз'яснення собі того, про що хотів повідомити своїм текстом його автор. Інтерпретатор стає активним співавтором, що завершує роботу, розпочату автором тексту. Ці процеси глибоко досліджені Н. В. Чепелевою у низці її робіт (Чепелева, 2015; Чепелева, 2017; Чепелева, 2020).

Діалогічну взаємодію з автором тексту, з підключенням ціннісного компоненту при інтерпретації, яскраво продемонстрували реципієнти, у яких було діагностовано метасмисловий рівень розвитку інтерпретаційних процесів. Лексичні ознаки цієї взаємодії проявилися у таких характеристиках інтерпретації, як:

- перехід на більш високий рівень осмислення тексту: узагальнення, вихід в екзистенційну площину, підключення інших пластів досвіду тощо;
- інтерпретація позатекстових контекстів експериментального завдання (самого питання, або тексту завдання, або особистості експериментатора і зовнішніх умов проведення експерименту тощо);
- наявність когнітивного, рефлексивного чи регулятивного шарів інформації в тексті (Чепелева, 2015, стр. 91–92);
- наявність ознак критичного аналізу та оцінки тексту, а також наявність обґрунтування своєї думки щодо цього;
- доречна апеляція до свого досвіду (зокрема, до аналогічних ситуацій з життєвого досвіду);
- апеляція до дискурсів, що не пов'язані безпосередньо з експериментальними текстами.

Смисловий рівень розвитку інтерпретаційних вмінь теж був засвідчений певними лексичними ознаками, зокрема:

- уточнення значення, доосмислення – перехід на нижчий, більш конкретний рівень або у глибину смислу;
- заміна цитування узагальнюючими фразами, що не співпадали лексично з мовою тексту. Саме це і свідчило про тренованість інтерпретаційної компетентності: чи виділити і вставити цитату, чи замінити більш ємким (і часто більш коротким) синонімічним виразом, який сам виник у голові у відповідь на запитання;
- наявність узагальнень і висновків, зроблених на підставі інформації з експериментального тексту. Зрозуміло, що ступінь і зміст узагальнень можуть свідчити як про смисловий, так подекуди і про метасмисловий рівень;
- згортання текстового матеріалу до тезаурусного вигляду. З цією ознакою теж можливі варіанти: деякі тезауруси можуть бути настільки «обділені» смислом, що і на передсмисловий рівень не «потягнуть». Але можливо і навпаки – тезаурус може бути втіленням дуже високого рівня узагальнень;
- ступінь розгорнутості відповіді;
- кроки ліворуч-праворуч, вглиб-вшир у доосмисленні: у завданні «Про що Вам було б цікаво спитати автора текста?» – відповідь: *«Насолода від творчості – це теж яскрава насолода. Як кохання».*

Реципієнти, у яких було діагностовано смисловий і метасмисловий рівні, дали результати, які варто розглянути з точки зору проблеми, що нас цікавить. Приклади з відповідей респондентів надаються курсивом у лапках.

Завдання «Сформулюйте головну ідею кожної частини (на частини текст реципієнти розбивали самі)» більшістю респондентів було виконано на смисловому рівні: респонденти досить вдало і у відповідності зі смисловим аналізом тексту визначали тему (не ідею, як це передбачалося питанням!) кожної з частин, майже не залучуючи ціннісні чинники. Проте випадки, коли респондент формулював саме ідеї частин, дали багато прикладів аксіологічного мислення: *«1. Власне життя – пошук; 2. Значення тих почуттів, які приходять з глибин душі; 3. Краса місця, куди хочеться потрапити; 4. Невідповідність уяви та реальності; 5. Біль від своєї уяви, що помирають діти; 6. Традиція*

вимірювання життя моментами радості; 7. *Прожите життя - це хвилини насолоди*». У відповідях відчувалося осмислення місії Шукача: *«Шукач – це людина, для якої власне життя – пошук»*.

Завдання «Сформулюйте основну думку тексту, узагальнення його змісту в одному реченні – так, як хотів цього автор. Чи згодні Ви з цією думкою автора? Якщо ні, сформулюйте, чому» спричинило осмислення реципієнтами смислу життя через осмислення ідеї тексту: *«Пошук самого себе триває протягом усього життя людини»*. При цьому не завжди була виявлена згода з позицією автора тексту, як її розумів реципієнт: *«...для нас тільки це і є дійсно прожите життя»*. Ні, неможливо погодитися з цією думкою. *Життя включає в себе більш глибокий сенс»*.

Завдання «Чи є місця у тексті, що викликають у Вас запитання? Сформулюйте ці запитання» викликало ряд відповідей, що свідчать про неприйняття позиції автора, негативне ставлення до ідеї тексту і до автора: *«Скільки тривала шалена пристрасть?» – звучить досить цинічно. Кохаючи, дивитися на годинник?»; «З чого б людині зриватися не знати куди, якщо занепокоєння вона все одно візьме з собою? З чого б плакати, якщо він їх не знав? Навіщо комусь знадобилося робити зведення чужих життів? Своя нудна?»*.

Завдання «Уявіть собі, що текст написано автором особисто для Вас. Напишіть свою відповідь автору» викликало часто протилежні думки, але майже завжди вони торкалися певних важливих для людини цінностей: *«Дякую, пане Авторе! Це відома притча Соломона. Мудро і життєво. Проте, забагато слів. Ще не дочитавши, починаєш думати про своє»*. Для інших це завдання давало привід для осмислення головної ідеї: *«Дякую тому, хто шукає, від тієї, хто шукає»*.

Завдання «Про що Вам було б цікаво спитати автора текста» викликало інколи реакцію, за якою стояло безумовно глибоке занурення у текст: *«Чому так романтизується в літературі безвідповідальне ставлення до справ?»*.

Завдання «Кому, з Вашої точки зору, було б корисно прочитати цей текст?» породило у частини респондентів усвідомлення необхідності переосмислення і конструювання свого особистого досвіду: *«Тим, хто, проживши, переоцінює своє життя. Тим, хто в житті вже не встигне пошепити таку книжечку собі на шию».*

Завдання «Як Ви вважаєте, що спонукало автора до написання даного тексту? Яка була його мета?» так само давало простір для аксіологічного плану рефлексій респондента: *«Спроба звернутися до схованого нутра людей, що його прочитали, і витягнути назовні те "давно забуте" і "забите податками" справжнє, людське».*

Аналіз інтерпретацій респондентів (наведені приклади – це маленька частинка переконливих свідчень) дає можливість експлікувати та реконструювати семіотичні репрезентації ціннісних устремлінь людини під час здійснення ними інтерпретації і, по суті, прокладає шлях до побудови моделі ціннісного каркасу у особистісному досвіді респондента. Усвідомлені й неусвідомлені цінності, що їх сповідує людина і що сформовані у неї попереднім досвідом, утворюють інтерпретаційну рамку при залученні її у дискурс. Проте, низька розвиненість інтерпретаційної компетентності стає гальмом для підключення цього фільтру до осмислення.

Звернімо увагу на те, що ціннісні концепти, що проявилися під час виконання інтерпретативних завдань, здебільшого саме трансцендентного плану. Автором була зроблена спроба простежити деякі такого ж «високого щабля» прояви ціннісних процесів у сучасному медіа дискурсі – у цьому полягала емпірична частина дослідження. Навіть не проводячи прискіпливого аналізу і не наводячи приклади, можна виокремити такі складники ціннісного потенціалу – як особистості (зрозуміло, з прив'язкою до моменту часу і певної частини соціуму), так і соціуму, які є суттєвим концептом сучасного українського дискурсу, який можна, на жаль, схарактеризувати як «кризовий» дискурс: патріотичне піднесення, усвідомлений патріотизм, відчуття себе громадянином держави; віра в себе, в свій народ; жертвовність; героїзація, культ героя; свідомий

оптимізм, радісне світосприйняття, віра у майбутнє; подолання комплексу меншовартості; переоцінювання власних і суспільних здобутків і досягнень; зростання самоповаги, гордості за свій народ; прискорення процесів самоідентифікації; усвідомлення цінності державної мови; загострення відчуття цінності життя, збереження життя; відчуття згуртованості, єдності; потреба у вираженні та посиленні емпатії, доброзичливості, взаємопідтримки і солідарності; ініціативна допомога; актуалізація естетичних потреб, підвищений потяг до краси і гармонії як реакція на хаос і руйнації війни; екологічний поворот – як протест проти мілітарного забруднення довкілля; рефлексійний поворот – потреба в осмисленні своїх відчуттів, думок, вчинків; гуманістичний поворот: масові прояви гуманного ставлення до тварин тощо.

Неможливо не помітити глибоку сутнісну пов'язаність перелічених складових. Мабуть, у сукупності вони формують ціннісний контур сучасного українського менталітету. Наративи, які співіснують у сучасному українському дискурсивному медіа-просторі, здебільшого насичені відповідними сенсами, що сприяє їх поширенню у колективній свідомості. Емоційного забарвлення часто набуває аксіологічний супровід новин у багатьох джерелах подання нібито сухої інформації. Емоційно насичені дописи українських (і не тільки!) блогерів також є важливою складовою дискурсу ціннісного самовизначення сучасного українського соціуму. Активне тиражування ціннісних концептів у медіа надає їм статусу того, що «прийняте» (навіть в осіб, які не поділяють відповідної точки зору). Певну роль у цих процесах відіграє і підсилена загрозливою ситуацією підвищена емоційність суспільства, що сприяє загостренню переживання й глибокому осмисленню подій у екзистенційному вимірі.

Цей перелік можна суттєво подовжити. Навіть деякі негативної забарвленості процеси – наприклад, збільшення кількості розлучень (тенденція спостерігається ще з часів пандемії) – також можна тлумачити як певні ціннісні зрушення в самоусвідомленні, внутрішні трансформації, визрівання інших орієнтирів (наприклад, відчуття незалежності), переструктурування всієї системи цінностей особи.

Висновки. Аналіз аксіологічних аспектів інтерпретаційних процесів, у які залучено особистість, базувався на матеріалах проведеного експерименту і на емпіричному спостереженні сучасного українського дискурсу. Аналіз свідчить про глибоке внутрішнє задіяння ціннісного компонента індивідуального досвіду особистості у інтерпретативні процеси – при достатньо сформованому їхньому рівні. При цьому відбувається і зворотній вплив самого процесу інтерпретації на ціннісну систему інтерпретатора, яка може зазнати певних змін аж до переструктуризації всієї системи. Усвідомлені й неусвідомлені цінності, що їх сповідує людина і що сформовані у неї попереднім досвідом, утворюють інтерпретаційну рамку при залученні її у дискурс. Проте, низька розвиненість інтерпретаційної компетентності стає гальмом для підключення цього фільтру до осмислення.

Аналіз показав, що у кризові періоди життя цінності трансцендентного плану починають більшою мірою визначати орієнтири повсякденного життя людини.

Проведений аналіз сучасного українського медіа-дискурсу у ціннісному вимірі дає підстави розглядати всі виявлені феномени як сукупні прояви аксіогенезу нації, що відбувається прямо тут і зараз. На наш погляд, такі важливі зрушення у свідомості суспільства і надалі мають бути у фокусі уваги наукової спільноти, що дасть змогу структурувати їх, узагальнити й глибше осмислити в аксіологічному, екзистенційному і психологічному вимірах.

Конфлікт інтересів. Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів.

References

- Bukaj H. Istorii dlja razmyshlenij. Sposob ponjat' sebja i drugih. [Stories to think about. A way to understand yourself and others].
https://royallib.com/read/horhe_bukay/istorii_dlya_razmishleniy.html#0 [in Russian].
- Hutsol, K.V. (2020). Naratyvna kompetentnist yak chynnyk samoproektuvannia osobystosti. [Narrative competence as a factor of personality self-projection]. [Doktorska dysertatsiia. Instytut psykholohii imeni H.S. Kostiuka NAPN Ukrainy].

http://psychology-naes-ua.institute/files/pdf/gucol_k.v._disertaciya_1600114947.pdf
[in Ukrainian].

Zazymko, O.V. (2020). Konstruiuvannia dosvidu v protsesi rozvytku osobystosti yunakiv: vikovi osoblyvosti. [Construction of experience in the process of personality development of young people: age features]. Aktualni problemy psykholohii : zb. nauk. pr. In-tu psykholohii imeni H. S. Kostiuka NAPN Ukrainy. II. Psykholohichna hermenevtyka. 12. 83–98. [in Ukrainian].

Zazymko, O.V. (2012). Formuvannia zhyttievych tsinnosti v yunatskomu vitsi: psykholohichni osoblyvosti. [Formation of life values in youth: psychological features]. Visnyk Kyivskoho natsionalnoho torhovelno-ekonomichnoho universytetu. 4 (84). 89–104. [in Ukrainian].

Zaretska, O.O. (2016). Dyskursyvni praktyky samoproektuvannia doroslykh. [Discursive practices of self-designing of adults]. V N.V. Chepelieva (red.), Samoproektuvannia osobystosti u dyskursyvnomu prostori. Pedahohichna dumka. <http://lib.iitta.gov.ua/704560/> ISBN 978-966-644-422-9 [in Ukrainian].

Zaretska, O.O. (2013). Naratyvni praktyky osobystisnoho zrostannia doroslykh. [Narrative practices of adult personality growth]. V N.V. Chepelieva (red.), Rozuminnia ta interpretatsiia zhyttievoho dosvidu yak chynnyk rozvytku osobystosti (str. 244–251). Imeks-LTD. [in Ukrainian].

Zaretska, O.O. (2014). Tsinnisni priorytety v uiavlenniakh liudyny pro osobystisne zrostannia. [Value priorities in a person's ideas about personal growth]. Tekhnolohii rozvytku intelektu. 1, 6.

http://psytir.org.ua/upload/journals/6/authors/2014/Zaretska_Olga_Oleksandrivna_Tsinnisni_%20priorytety_v%20uyavlennjah_lyudyny.pdf [in Ukrainian].

Zaretska, O.O. (2016). Tsinnosti i priorytety zhyttia yak ob'ekt doslidzhennia metodom naratyvnoho interviu. [Values and priorities of life as an object of research using the narrative interview method]. V N.V. Chepelieva, D.I. Petrenko, I.H. Yermakov i R.A. Rudkovska (red.), Pryroda dytynstva u vymirakh hermenevtyky i

naratyvu (str. 82–88). Pryvatna vyrobnycho-komertsiiina firma «Vydavnytstvo «MakDen». [in Ukrainian].

Karpenko, Z. (2018). Aksiolohichna psykholohiia osobystosti. [Axiological personality psychology]. PNU. [in Ukrainian].

Rudnickaja, S.Ju. (2020). Produktivnye i stagnirujushhie strategii diskursivnogo konstruivaniia opyta lichnosti. [Productive and stagnant strategies of discursive construction of personality experience]. Aktualni problemy psykholohii: Zb. nauk. prats Instytutu psykholohii imeni H. S. Kostiuka NAPN Ukrainy. 2. Psykholohichna hermenevtyka. 12. 19–40. [in Russian].

Rudnytska, S.Yu., Hutsol, K.V. (2021). Naratyvna kompetentnist yak vyznachalna skladova komunikativnoi kompetentnosti osobystosti [Narrative competence as a determining component of a person's communicative competence]. V M.V. Papucha (red.), Psykholohichni problemy osobystosti na suchasnomu etapi rozvytku suspilstva (str. 10–16). NDU imeni M. Hoholia. [in Ukrainian].

Smulson, M.L. (2003). Psykholohiia rozvytku intelektu. [Psychology of intelligence development]. Nora-Druk. [in Ukrainian].

Chepeleva, N.V. (2020). Interpretacija kak mehanizm konstruivaniia opyta lichnosti. [Interpretation as a mechanism for constructing personal experience]. Aktualni problemy psykholohii: Zb. nauk. prats Instytutu psykholohii imeni H. S. Kostiuka NAPN Ukrainy. 2. Psykholohichna hermenevtyka. 12. 4–18. [in Russian].

Chepeleva, N.V. (red.). (2009). Problemy psihologicheskoi hermenevtiki. [Problems of psychological hermeneutics]. NPU imeni M. P. Dragomanova. [in Russian].

Chepeleva, N.V., Rudnickaja, S.Ju. (2019). Diskursivnye tehnologii samoproektirujushhejsja lichnosti. [Discursive technologies of a self-designing personality]. Psycholinguistics. 25(1), 363–383. [in Russian].

Chepelieva, N.V. (red.). (2019). Dyskursyvni tekhnolohii samoproektuvannia osobystosti. [Discursive technologies of personality self-designing]. Instytut

psykholohii imeni H. S. Kostiuka NAPN Ukrainy. <http://lib.iitta.gov.ua/717132/> [in Ukrainian].

Chepelieva, N.V. (2017). Rozuminnia-interpretatsiia-tlumachennia. [Understanding-interpretation-comprehension]. Tekhnolohii rozvytku intelektu. 2, 6 (17). http://psytir.org.ua/index.php/technology_intellect_develop/article/view/301. [in Ukrainian].

Chepelieva, N.V. (red.). (2016). Samoproektuvannia osobystosti u dyskursyvnomu prostori. [Self-designing of the personality in the discursive space]. Pedahohichna dumka. <http://lib.iitta.gov.ua/704560/> [in Ukrainian].

Chepelieva, N. V. (2015). Tekst i chytach. [Text and reader]. Vyd-vo ZhDU im. I. Franka. [in Ukrainian].

Chepelieva, N.V., Rudnytska, S.Yu., Hutsol, K.V. (2021). Diahnostychnyi instrumentarii vyznachennia naratyvnoi kompetentnosti osobystosti. [Diagnostic tools for determining the narrative competence of an individual]. Tekhnolohii rozvytku intelektu. 5. 1 (29). https://psytir.org.ua/index.php/technology_intellect_develop/article/view/546 [in Ukrainian].